

67
M. G. S.

Kort **B**ehandling

Om

S **T** **B** **S** **L** **S**,

Med **B**ederbörandes **M**inne/

Under

Oeconom. PROFESSORENS, Kongl. Svenska **B**ets-
tensskaps **A**cademiens / och **U**psala **B**ettensk. **S**ociet.

L **E** **D** **A** **N** **D** **E** **S** /

Samt nu warande **P**hil. **F**ac. **D**ec.

S **T** **PEHR KALMS**

Inseende,

Till offentlig granskning/
För **L**ager-**K**ransen /

Utgifwen

Af

JOHAN FRIDRIC MÜLLER,

Hsterbotninge.

I Åbo Acad. Större Läsosal den 28. Julii f.m. 1757.

***
ABO, Tryckt hos **D**IRECT. och **K**ongl. **B**oktr. i **S**tor-**F**ör-
stendömet **F**inland, **J**ACOB **M**ERCKELL.

Företal.

Bland andra nödiga och nyttiga Bergarter, som alla Fosterlands älskare önska at få se brutna ur Svenska grufvor, är ostridigt äfven den, wi kalla Gips eller Gipssten.

Denna stenart har man ej ännu, så mycket härtills är bekant, funnit i Sverige; (a) men at den samma kunde träffas så wäl hos oss, som hos Utlänningen, det lär ingen nu mera draga i twifvelsmål, än mindre neka; sedan wi hafwe så många *prajudicater* på andre förträffeliga, ja ofta oförväntade Svenska och Finska fynder. Utom deß är icke den anledning den minsta och förägligaste, at wårt kära Fädernesland, i synnerhet en del af Finland, liknar ganska mycket til lynne och utseende de med *mineralier* måst försedde länder i *Europa*.

Det

(a) Vice Præs. och Arch. MAGN. von BROMELL, säger i sin *mineralogie* pag. 30, at han haft wackra prof af Gipsdruser ifrån Götland, Dannemora och Hellestads järngrufvor, men serdeles ifrån Gistöls blyfreck wid Simbrishamn i Skåne, hwarest slike Gipsdruser af åtskillig färg och gestalt i ymnighet skal finnas. Et teki at Gips är til i Sverige, fast ei af något wärde. Dock kan hända, de äro wäl bara Spatdruser. Han berättar wäl ock på följande pag. det han utom et

Det wore altså ej högare til önskandes, än at Gipsen, en så angelägen stenart för vårt K. Fädernesland, skulle något mera både här och i Sverige utaf oss eftersökas. Wi öfverstyre för den, til utlåningen ansenlige penningar. Det wore dock långt nytigare och hederligare för oss, at wi sparade dem i vår egen pung, och hellre wiste vår friskostighet på inhemska upfinningar, än riktade dermed Utlåningen.

J betragtan af allt detta, har jag tyckt min skyldighet ossa, at handla något om Gipsen, samt, så wida möjeligit är, utstaka några spår och märcken til dess upfinnande. Jag hade wäl tänkt, at med siddre smak och widlyftighet utöfva detta ämne, än som nu sker, men en alt för kringskuren tid, hwilken min långwäriga sjukdom skyndat mig i händerna, förbjuder det nu aldeles.

Jcke desto mindre lefwet jag i den förhoppning, at den B. L. genom dess ädelmod, så wäl deröfwer, som sielfwa detta arbete, ehuruwäl tomt och aldeles tomt på prydnad och sirlighet, gör en mild och gunstig uttydning.

---

prof isr. Gørbeborg haft en öfwermodten klar svedachtig tärning Spat, hwaraf den aldrasnaste Gips skulle kunna brännas. Men han tör sammanblanda Gips med kalk.

Herr Arch. och Riddaren LINNÆUS, säger och i sin Stånksa resa pag. 196. at Folk i Malmö berättat honom, det derstädes wid Linnhamns kalkbrotten wore Gips til sinandes; men såsom wälbemalte Herr Arch. hwarken sielf kunna komma deröfwer, eller förmå andra at skaffa sig något stycke deraf, så har man fog at twisla om sakens richtighet; emedertid förtjente det närmare undersökning, så framt den ännu ej blifwit anstald.

¶ Vi se in uti de äldre *Natural Historie Scribenters* Handlingar, så finna vi at de tala i synnerhet som 3 slags Bergarter, hvilka boro namn af Gips, och äfwen tjente til den samma.

Den Första war en jordart, som fanns i *Tymphaea* i *Grækenland* (a). Hon war af den besynnerliga egenkap, at hon dugde til Gips, utan at man behöfde bränna henne, som annors sker med all Gipssten, allenast man blandade henne med watten (b). Den gjorde eljest samma tjenst, som de gamla *Cimolia* eller wår walfjord; hwarför och *PLINIUS* säger: (c) *Græcia pro Cimolia Tymphaico utitur Gypso.*

Den Andra war en wärefelig Gipsart, som fanns på ön *Cypern*, och wi kalla *Selenites* eller *Lapis Specularis*, men på *Swenska* *Selenit* eller *Spegelsten*. Den hade och namn af *Metallum Gypsinum* (d) *Gips smäl*; så wida den ansågs för den bästa, hwaraf Gips brändes, hwilket sednare äfwen *PLINIUS* (e) med desse ord wisar: *Omnium autem optimum fieri compertum est, Gypsum nimirum, e lapide speculari squamamque talem habente.*

Om denna *Cypriska* Gipsen witnar *THEOPHRASTUS*, at han funnits där i myckenhet, och intet legat djupare, än at

(a) Läs om denna och de följande after *THEOPHRASTI* *Eresii* *πρὸς τὸν λίθων βιβλίον* pag. 148. och följande, uti den Engelska version af *JOH. HILL*.

(b) *JOH. HILL* som äfwen skrifwit noter äfwer samma *THEOPHRASTUS*, häßer för, at den varit en mergel art, och berättar, at en sådan fanns ännu wid staden *Goodwood* i Hertigdömet *Richmond* i provincken *Sussex*, samt i *Cliphons* stenbrott i *Northamptonshire* i Provincken *Mercia*, uti *England*.

(c) *Uti sin Hist. Mundi Lib. XXXV. c. 17.* (d) se *JOH. HILLS* noter äfwer *THEOPHR.* pag. 152. (e) *J Hist. Mundi Lib. XXXVI. c. 24.*

at man allenast behöft rödja något jord ofwan, för än man träffat honom.

Den Tredje war ock en Gipsart, som blef funnen i Syrien och liknade *Alabafter* eller *Marmor*. Ut det ock wårkes ligen til en del warit *Alabafter*, och i synnerhet *Alabastrit*, en del af det wi egenteligen kalla Gips, derom öfvertyggar oss så wäl PLINII (a) utlåtelse, så lydande: *Qui coquitur Lapis, scilicet Gypseus, non dissimilis Alabastrite esse debet, aut Marmoroso, in Syria durissimos* (b) *ad id eligunt*; som ock hwad det sednare i synnerhet angår, THEOPHRASTI omständes ligen beskriwning öfwer den Syriska Gipsen, des natur, beskafsenhet och nytta, som alt träffar in med wår ordenteliga Gips.

Deße woro nu de 3 slagen, hwaraf de äldre hade sin Gips. Men wi wille komma til de nyare.

Sedan *mineralierne* uti sednare tider blifwit bragte uti någon *systematisk* ordning eller delning, i *floccar*, *classes*; *afdelningar*, *ordines*; *slag*, *genera*; och *arter*, *Species*; så hafwa och de bergarter, som fått namn af Gipsarter, blifwit flere til antalet än fordomdags.

Herr *Arab.* och Riddaren LINNÆUS, som ock Herr *Dott.* och Prof. GOTTSCH. WALLERIUS, hafwa räknat til Gips i almenhet bara sten, men inga jordarter, som i fordomdags tider; och ibland dem fördt Gipssten, i synnerhet til kalkarter. De hafwa alltså kommit öfwerens til *classes* och *ordines*, men til *genus* eller slagen *differera* de; ty den förwa har

21 3

(a) Uti des Hist. Mundi Lib. XXXVI, c. 24. (b) Det bör icke så förstås, som de hårdaste stenarter af alla som fans, utlägs och brändes til Gips, ty det är icke möjeligt; ehuruwäl ock PLINIUS säger strax derpå, *coquanturque limo bubulo, ut celerius urantur*; hwilken omständighet är falsk; ty man har dertill ingen anledning af selswa THEOPHRASTUS, hwaratur han säger sig hafwa tagit det; utan at de stenarter, som togos och brändes til Gips, woro nog hårda. Sådant til exempel war *Alabastrit*.

har fördt dem under namn af *marmor*, och den sednare gjordt deraf et slag eller slägte för sig sjelft.

Den widtberömda Herr *Prof. POTT* i *Berlin*, har gått ifrån bägge dese store *Svenske Stenkännare*, och trodt, det icke än wara nog, at *Gipsstenarne* utgöra et särskildt slag eller *genus*, utan han har *formerat* af dem en hel ny afdelning eller *ordo*.

Salig Herr *Biskop BROWALLIUS*, hwars tidiga död wi billigt sakna, skal uti sitt *mineralogiska manuscript*, hwilket utaf alla med otålighet efterlängtas, hafwa gjordt här utinnan et med Herr *Prof. POTT*. Hwilkendera delen af dese stora naturforskare och *Stenkännare* nu träffat bättre, hwarcken kan, will eller wägar jag mig at säga. Så mycket wet jag, at där äro skal å bägge sidor.

Jag will dock uti denna min korta afhandling följa *H. Prof. WALLERII Mineralogie*, såsom den wid våra *Academier* måst antagna och brukeliga, och kortel. i anledning deraf gifwa tillkänna, hwad med *Gips* i almenhet eller *Gipsstenar* förstås, samt sedermera, hwilka arter nu förtiden där inunder räknas.

§. II.

Gips i almenhet, *Gypsum*, är en stenart, hwars 1:mo. *partiklar* äro antingen *Rhomboidaliske* och *globosa* blandade eller *Rhomboidaliske lamellosa* eller trådachtige; mer och mindre *distinkt* synlige. 2:do. *Gipsstenarne* fisas anten i owissha stycken, eller i *stifwor*, eller i trädar. 3:io. Äro til hårdnas den merendels så lösa, at de med fingren kunna sönderriswas, åtminstone med knif skäras, hwarsföre de ock måst ej antaga någon *politure*. 4:to; i elden *calcinerade* och sedan med watten blandade, bekomma måst (a) en hård *consistence*, draga litet eller

(a) Så wida *Alabastern* calcinerad och blandad med watten, icke hårdnar

eller ingen wättska til sig af luften, hettas ej heller deraf, utan förblifwa således måst (a) ofskadde, utan at falla sönder, mer än hwad de i elden blifwit bragte til; gifwa efter *calcination* ingen *urinös* luft med *finck-spiritus* quidna, hwarifrån dock någre undantages (b); 5:to. Råa gåsa icke med Skedwattn och andra sura *spiritus*, några undantagne (b), sedan de äro *calcinerade*. Til detta Gipsflächte eller *geuus*, räknar *Doff*. WALLERIUS följande arter eller *species*.

1:mo. Alabaster. *Alabastrum*. 2:do. Gips. *Gypsum*. 3:to. Gips Crystaller. *Gypsum Crystallifatum*. 4:to. Selenit, Epegelsten. *Selinites*. 5:to. Stifwergips. *Gypsum lamellatum*. 6:to. Strålgips. *Gypsum striatum*. 7:mo. Klargips. *Gypsum solidum*. 8:to. Lysfesten, Bononiensskt sten. *Phosporus Bononiensis*. 9:mo. Njursten. *Lapis Nephriticus*.

Anmärk. Om denna sidstnämde Gipsart är til at märka, at där af gjordes i fordna tider mycket fås i *medicine*. Man hölt före, at kåril, som bestodo där af, och på något sätt nyttjades, hade en kraft at fördrifwa njursten hos *Menniskor*, hwarföre ock sielfwa stenarten seck namn deraf. Han hölts ock derföre ganska dyr och rar, så at en *Thé-tasse*, som war gjord där af, kostade i Keiser RUDOLPHI II. tid, ej mindre än 1600 *ecus*, det är ungefär 8400 Dal. i *Svenskt* mynt. Han är ock än nog dyr, dock har deß wärde ansenligen astagit; ty en sednare tid har funnit, deß föregifna besynerliga egenskaf wara mindre grundad. Han föres ifrån nya *Spanien* i

Ame-

---

utan förhåller sig som en *Kalksten*, då den icke heller i luften kan förblifwa ofskadd; så har jag uti denna allmenna beskrifningen om Gipsen, nödgats lägga til det ordet måst på båda ställen.

(b) Ej Alabastern ensam til någondera omständighet; ty i den förra träffar det ock in med Lysfesten, som med alla sura *spiritus* ger en wädrig luft, och i den sednare både med Lysfesten, och den egenteligen så kallade Gipsen, hwarföre jag warit förantlåten at ge bra flera än et undantag.

America, och anses den, som är af blågrå färg och tillika fet, och liksom talgig, för den bästa mot njursten. Den fins äfwen uti *Spanien* i *Europa* och *Böhmen*. (a)

Utaf alla desse upräknade Gipsarter, wela wi nu temna alla de öfriga, och endast sysselsätta oss något närmare med den andra *species*, såsom den angelägnaste för vårt kära *Fädernes land*; och derföre gifwa en omständelig beskrifning och underrättelse om den samma.

§. III.

Gips, kallad af *Doct. WALLERIUS* uti dess *Mineralogie* pag. 52. *Gypsum parvulus parallelepipedus & globosus concrenum. Gypsum.* Den är en Gipsstens art, som

1:mo. Består af aflängt fyrkantiga eller parallelepipediska *particlar*, samt tillika af trinda eller *globösa*, bredewid och om hwarandra blandade, som dock swåriligen äro at märka. Men rendels ser denna Gipsen ut, som groft säcker, dock ej af så hwit, utan något mer på gult stöande färg.

2:do. Skiljes Gips *particlarne* från *spat* därutinnan, at de aldrig så någon ren och tydelig *Rhomboidalis* figur; ej heller bryter sig Gipsen i tärningar, utan faller mera *lamellos*, *fibrig* och *frällagtig*.

3:to. De frällagtiga *partiklar*, som äro större och mindre, glimma och gläntsa som silfwer, eller se ut, som hwit skimmer.

4:to. Är til färgen anten hwit, blekgul, ljusgrå, grå med swarta fläckar, rödachtig, grön.

5:to. Til *consistencen* så lös, at den emellan fingren kan måst söndersmålas, med nageln rivas, åtminstone alltid med knif skaras, hwilken går trögt och blir snart slög.

6:to.

(a) Se Herr SAVARIES Dictionnaire Universel de Commerce under ordet Néphrétique.

6:10. Antager ingen *politure*, än mindre någon glänts.

7:10. Läger, som hela denna *ordo*, ingen eld emot stål.

8:10. Nå gåser den aldeles intet med stedd wattu, men *calcinerad* och *pulveriserad*, gåser litet dermed.

9:10. Blandad med wattu efter stedd *calcination*, bekommer en hårdnad, som sedan med wattu aldrig kan uplösas.

10:10. Des *gravitas specifica* til wattu, är som 1. 900::1000.

Finnes:

1:10. Grosgrönig Gips. *Gypsum particulis majoribus, mollius*. Består af gröfre samt större *particlar*, men är derhos hel mjuk och lös, så at den lätt emellan fingren sönderrivnes.

2:10. Grangrönig Gips. *Gypsum particulis minoribus, durum*. Är så hård, at man knapt med fingren kan riswa något deraf; består ock af små fina delar.

3:10. Sandartigt gläntsande Gips. *Gypsum arenarium*. Är liksom den bestod af sand eller sand-*particlar*, som äro glittrande, såsom t. e. skimmersand.

4:10. Lüneburger Porcellin. *Gypsum igne vitro albo obdum*. Är en Gipssten med sand blandad, som i elden öfwerdrages med hwitt glas.

Anmärk. Den bästa och finaste Gipsen kommer ifrån Frankrike, där den finnes och brytes i ynnoghet, i *Montmartre*, straxt wid *Paris*, hwarest den kallas *Pierre de Plâtre*, eller *Pierre à Plâtre*. Han behöfwer ej brännas längre än 2 timmar; förån han är fullbränd.

Han finnes ock i *Derbyshire* och *Yorkshire* i *England*; hwarest den dock ei är så förträffelig som i Frankrike; ty den är gröfre, och behöfwer mer än 2 timmars *calcination*. Han är äfwen til finnandes i *Pohlen* och *Lissland*.

Härwid wore annors artigt och nyttigt at anmärcka Gipsens beskaffenhet och förhållande uti elden, så wäl för sig self, som med blanning af andra saker; hwilket ej litet tjente

til at rätt känna och skilja denna stenarten ifrån andra. Men såsom tidens knapp- och stränghet, ej tillåter det, och det icke heller hörer egenteligen til mitt ändamål, hwilket jag icke genom de anförda kännemärcken hoppas redan hafwa wunnit; så går jag med flit det förbi.

§. IV.

DA wi skola upöka allehanda *mineralier*, eller jord-sten- och *malm-arter*, m. m. så är det ej nog, at wi kasta våra ögon på utan af vårt jordklot: ty där finna wi offta nästan intet annat, än mylla, grus och gråberg; utan wi böra ock leda dem in i dess sköte, hwarest deras rätta hemvist är, och den säkra och sanna underjordiska skattkammaren. I synnerhet är det med någre slags bergarter, at de ligga långt in i jorden, och, som är märkwärdigt, ofta ju nödigare och nyttigare i det almånna lefvernet, ju längre och djupare; ofelbart dersöre, at wi tarhwande Menniskior böra, iemte dem wi finna närmare, mera retas at gjöra och nytta utaf de i hennes sköte af Skaparen nedlagde och oförändrade skatter. Så är det ock nästan med denna stenarten beskaffit. Wi så ej alltid leta den på berg och backar, mo och mylla; utan wi böra merendels tränga och fram in i jordens inre, om wi wisje äga och nyttja den samma. Detta finne wi tydeligen uti *Montmartre* grufworne i *Francrike*, hwars jordhwarf och diupare led framledne Herr *Swer-Intendenten Baron HARLEMAN* noga anmärckt och uti *Bettenst. Acad. Handl.* för år 1745 beskrifwit, hwilket jag både wil och bör M. L. til en sannolik, om ej nästan säker underrättelse uti Gipsens upletande här införa.

Han säger:

Gipsstenen uti *Francrike*, och i synnerhet wid *Montmartre* lätt utan för *Paris*, samt några mil därifrån wid *Marly*, finnes under åsar och jordhögder uti följande ordning.

Först

Först möter uuder matjorden den i *Piccardie* och *Isle de France* almånt bekanta jordmonen, bestående af gulrödd, lera blandad sand, tre, fyra til fem famnar djupt.

Sedan följer til fem 4 sex fots tjocklek en blekgul fin sandblandad lera, förmodeligen färgad af den ofwanliggande jordmonen.

Därefter wisar sig en ännu blekare fin och fast lera, ej olif en art *Bolus*, men är dock litet sandig. Den råcker til 2 3 fots djup, hwaraf den sista halfwan foten begynner blifwa ströningswis blandad med små fingerv långa fjörtlar, som bestå af en brun, stjerfwig, lös flinta, hwarv egenkap är derutinnan besynnerlig, at den äfwen som andre fintarter, står emot filen, men har dock icke den hårdhet at gifwa eld emot stålet, åtminstone ganska sällan.

Därpå följer straxt et hwarf, af en fots mågtighet, bestående af likasom upreste, och på spets stålte samt tät tilhops på trängde *quarters* och däröfwer länge kilar, hwilka åter bestå af en blekgul nästan hel klar, grofblådrig *Selenites*, som af arbetarena i orten kallas *Talc*; Hwarunder

Sedermera tager sielfwa Gipssten wid, som ser hel blekgul ut, med sina gnistrande *selenitiska partiklar*, och til anseende ej olif groft Toppfäcker. Han bryter sig i gröfre hwarf, och råcker på djupet så långt man ännu hunnit uti desse widlyftige *trakter* at bryta.

Är alltså djupleken af jorden, innan man träffar denna Gipssten 40 fot eller 6 famnar och 4 fot.

Samme store man säger widare, som noga bår *observeras*:

Uppå desse jord- och stenarter kånnes de i Francrike bekante Gipsstens grufwor almånt igen. Samma jordmon har jag ock blifwit warse utan för *Wismars* stad, på wägen til *Stralsund*, uti et stalp eller backa; där fylning för wägarna hämtades. Til slut säger han desse märckwärdiga ord:

Jag tycker mig ej böra twiſta uppå, det i ſödre orterne af vårt L. Fädernesland, ju denna nyttiga ſtenart ſkulle ſå at upfinna, hållt därſtådes ſom oftast ſes ſpår och teckn til när ſtan lika och enahanda jordmoner och ſtenarter med dem, ſom finnas kring Franſka Gipsbrotten. Sidſt: En wäl inrättad jordbår ſkulle wara den minſt koſtſamma och ſäkraste wågledaran wid et ſå angelägit och hela Riket gagnande ärende.

Då denna ſkryſynte, och widbereste Herren yttrar ſig på et ſå betydande ſätt, hwad upmuntran bör det icke wåcka hos oss, och hwad förhoppning böra wi icke gjöra oss at finna denna nyttiga ſtenart i vårt L. Fädernesland. Utaf alt detta följer alſå, at då wi antingen bliſwa warſe några jordfall, remnor och öpningar, eller ſe några stora gropar, gräfwar och brunnar gräfwas, eller på hwad ſätt, ſom hållt arbetas något djupt i jorden, ſå böra wi noga efterſe och undersöka, hwad för jord- och ſtenarter där finnas; utom det, at ſandåſar och hedar, ſamt de här nyſt upräknade jordlagen och hwarſwen, altid billigt miſtänckas och förtiena förſök: ty låt ſå wara, at wi genom vårt bemödande och flit ej ſtraxt kommo öfwer Gips, ſå torde hända, at war användna upmärckſamhet under alt ſådant upiäckte det allmänna någon annan jord eller ſtenart, ſom wore både för hittaren och Riket ſå *important*, om icke långt *importantare* än Gipsen; ſå til exempel, wore ägta *porcellins* jorden, walefiorden, eldfasta leret; m. m. Jordarter, ſom på ſåka ſtällen måſt plåga träffas och äro för Riket ſå angelägna och bätmande, ſom högst efterlångtade och ſaknade. De behöllo äfwen hittarens namn, utom en ſäkert derpå följande belöning, uti et näſtan oöddligt minne.

Huru högt gjorde alſå den ſig icke förtient, ſom i vårt L. Fädernesland kunde framte ſlike jordarter til någon ymnighet.

Det ſamma gäller om Gipsen, Men jag wil ock för
än

än jag sluter, röra något om den nytta och skada, han på ett visst sätt kan tillfoga våra kroppar.

G. V.

Så Gipsen är rå och obränd, det är, sådan som den tagas ifrån brotten och grufvorne, så tjänar den, hwad dess *Oeconomiska* nytta beträffar, til grundvalar i bygningar; til prydnad af murar, sidor af deras afdelningar, sidemurar af *caminer* och skorstenar. Den brända eller *calcinerade*, eller den, som til en visst tid blifwit fastad uti elden i en ugn, och der undergått behörig förändring, samt sedermera blifwit stött eller bragt til pulswer, är uti det almåna lefvernet ej mindre, om icke flerfalt nyttig, jemte det, den ock tjänar til alle handa *galanterier* och granlåt. Man brukar at borttoga därmed ståtstäckar af siden och ylletyger; men i synnerhet at arbeta därpå allehanda bilder jemte uphögningar wid bilhugsgarearbeten, och at tillkapa *former* och *modeller*; samt hwaras jehanda firater och prydnader. Han nyttjas ock til *cement* wid byggnader, som ock at öfverstryka dermed tak och wågar, (a) hwilcka då kallas gipsade; som hafwa den förmon framför kalcflagne och hwitlimmade, at de ei så färga eller smutsa ifrån sig, utom det, at de äro hälsofammare än kalcflrukna. Jag bör ej heller förbigå at nämna, det därpå förmedelst blandning af wispa saker kan ock tillredas allehanda färill af gul, röd, grön, blå, brun eller hwad färg som helst, som icke allenast tässa med andra stenkäril uti hård-tät- och warachtighet, utan ock igenom en *proportionerad* tillsats af *Cryspall-glas* likna, om icke öfverträffa uti genomskinlighet, glantz och fasthet de skönaste och tåckaste *porceliner* (b). Men jag wil ock nämna korteligen om dess nytta i *Medecine*.

(a) Se om alt detta Herr SAYARIES Dictionaire universel de Commerce, under samma ord och Plâtris. (b) Se Mag. LAUR. HORTZ-
LERSGS Disp. de uera Chemia cum utilitate Reipublicæ, pars sec, pag.
34. & 35.

Gipsen är *adstringerande* och förstoppande samt *absorberar* öfversvådiga vätskor i sår och svulnader. Han tjener til at stämna blodet, samt förhindra blodsöten (*flux de sang*). Han brukas ock ofta uti plåster *contra rupturam*, och näste salfvor, samt i andra *medicamenter*, som böra vara *adstringerande*, förstoppande eller *absorberande* (a). Den är alltså god för åfkilliga utwärtas *passioner* och åkommor. Men inwärtas är intet rådligit at bruka därpå. Han är förgiftig (b). Så snart någon tagit in därpå, så hårdnar han såsom sten; ty den har den egenfapen såsom wi hördt, at förmedelst blandning af watern eller vätskor hårdna til; äger en förqwäfvande kraft, skafwar och fräter inålfworna, samt således kan snart befordra en til den andra werlden. Skulle dock någon vara så olyckelig, och så något in därutaf, så berömmes, at med nytta bruka däremot *decocten* af kattost, (*Malva*) Det säges ock, at olja blandad med honungs-watern, (*eau miellée*) eller med *decoct* af filon skall åfwen vara god. Annors *recommenderas* där emot i allmänhet allehanda *ocösa* saker, såsom *decocten* af dubbel kattost, (*bismalva*); Bockshorn, (*sanum græcum*) Linfrö, med mera. (c)

Om denna artiga och nyttiga sten wore wäl ån hwarstehanda at anföra, men tiden skyndar och bjuder mig gjöra en
E N D E.

(a) Se härom CHOMELS Dictionnaire Oeconomique under ordet plâtre. (b) Detta wise nog Keiser EMANUEL I, som utaf åfwund har blandat Gips uti midlet för den Christna hären, då den år 1180 drog utur Occident åt det förläfvade landet, hwarom se HÜBNER'S korta inledning til Historien, pag. 66. Åfwen wittnar detsamma C. PROCULEJ exempel, som genom en dyref, hwaruti Gips war blandad, tilskyndat sig döden; hwarom PLINIUS talar i sin Hist. Mundi Lib. XXXVI. c. 24. (c) Se sidstämde Bol under samma ord.

à L' AUTEUR;
MONSIEUR.

Nous naissons au monde les yeux fermés & tous les sens engourdis. Avec le cours des années nous devenons de plus en plus capables de voir & de sentir. Celà se fait par l' operation de la nature seule, qui ne suffit point. L' art s'y doit joindre. Nous nous devons appliquer avec force aux sciences, par les quelles nous nous sentons le plus en état de remplir nos devoirs. Ainsi nous pouvons espérer de remporter avec le tems les prix, qui sont dûs à l' industrie & à l' erudition.

Pour Vous, Monsieur, Vous employez des moyens assurés comme ceux-ci, pour l' acquisition de ceux-là. Vous vous êtes ornés par vos travaux assidus & Votre diligence infatigable des sciences les plus utiles, & principalement d' une connoissance peu commune des mineraux. Vous en avez auparavant donné des preuves éclatantes, & par la dissertation présente Vous augmentez de beaucoup la reputation generale, que Vous Vous êtes si dûment acquerie. Je passe sous silence les autres beaux talens, qui composent toute Votre personne, & Vous souhaite seulement du reste
pour

pour récompense, une fortune, dont Vous aurez lieu d' être content.

Soyez assuré Monsieur, que l' accomplissement de ce vœu me fera toujours un vray plaisir d' autant plus, que je suis jusqu' aux cendres avec un attachement particulier

MONSIEUR,

Votre très humble serviteur
JEAN BROWALLIUS.

Candidaten

Höglärde HERR

JOHAN FRIDRIC MÜLLER.

Lä benigt ämte nog, min Herr Candidat, är det, at utreda och lägga för en dag, hwilken af de Wetenskapen, menniskorna syfellsättas med på vårt jord-klot, är den hufvudsakeligaste, högstnyttigaste och öumgängeligaste til lekamtlig sällhet och wälfrednad. (Jag will icke wrda om himla-läran, som framför alt intager yppersta rummet; ej heller om Konstier, hwilcka som små fylltis Konungar lyda under sina wetenskapen.) En föga bättnad torde ock en sådan utställning på sidstone kasta af sig: Är fördenksfull lättast sagt: Hwar och en Wetenskap pryder och hedrar sin idkare efter des anlagda slit och omak. Min Herr Candidat, Edert qwicsta snille, digert af bof-wett och snillebragd, hwaraf J, i lärda gillen aflagt flera prof, har förwårhwat Eder hwaras mans löfwd. J symnerhet är Finland skldigt Eder heder och tack, som upstedt för en dag et af de största alster naturen i des köte nedlagt. Jag menar Ert wiitra snilles prof, om Finsta Tålgstenar. Hwar Bloddroppa spritter af glädje i mina ådrow öfwer hwart och ett nyttigt fynd i wår fosterbygd, och min glädje-rörelse är ej mindre öfwer Eder lycka, då J nu stigen på Arans trappa, at åter göra Eder af allmenheten förtjent medelst Edra mogna anmärckningar öfwer Gips-arters uppsökande och igenfinnande. Allsammans saker, som förtjena uppsökande och igenfinnande. Allsammans saker, som förtjena uppsökande och igenfinnande. Skulle fördenksfull min inuerliga böijesse få gör

ra min penna följe, så wore nu des föremål så wist, som tillfå-
let är lågligt, at affskilda Edra wackra egenheter hwilka både na-
tur och Eder symmerliga slit Eder tildelt; men sådant förbjuder mig,
dels war wänskap, dels Eder medfödda dygd; jag flyr det derföre
at opartiska. Ingen ting kunde wara mig lärare, än om wi jämwäl
så gemensamt under war öfriga lefnad skulle få dela lycka, som
wi hit tills wid Aura gjorde hwarandra et troaet följe: Dock
som det endast lär få bero i önskan, så hastar jag mig imede-
lertid at afbördas det Eder dygd kan tillåta, och war wänskap
af mig fordrar. Uptag det som et prof af et upriktigt sinne
och en oförblommerad wälmening. Lycka til den Åra, I min
Herr Candidat, genom närvarande wittre arbete Eder ofel-
bart förwärfwar! Lycka eij allenast til en wälförtjent lager;
utan ock til rik skörd af mångfaldt wäl och heder, hwilken
skådje må trotsa tidsens förwanflighet! och war äfwen tackad
af den för upriktig wänskap, förtroende och Stallbroderkap,
som wäl härmed nu sluter dese önskingar, men
aldrig sin wänskap och sitt beslut, at wara
Dig En Högtförbunden.